

NORSK KRONIKK 1980

Norsk kriminalpolitisk debatt på det mer generelle plan ble i 1980 særlig preget av de siste fasene i behandlingen av Regjeringens *stortingsmelding om kriminalpolitikken*. Innstillingen fra Stortingets justiskomité om meldingen forelå i februar 1980, og debatten i Stortinget fant sted i mars. Debatten i denne siste fasen dreide seg i ganske stor utstrekning om hvem som hadde »vunnet« — forsvarerne av kriminalmeldingen eller motstanderne av den. — Når svaret på dette spørsmålet ikke ga seg selv, ligger forklaringen kanskje særlig i at kriminalmeldingen inneholdt mange generelle synspunkter som ikke var ført fram til konkrete forslag i meldingen. Bl a inneholdt meldingen klare motforestillinger mot behandlingsoptimisme, og den gikk på mange punkter inn for en mildere behandling av »tradisjonell« kriminalitet — særlig tyvskriminaliteten, kombinert med en sterkere innsats mot »moderne« kriminalitet som også begås av folk i høyere sosiale lag. Men disse synspunktene munnet ikke ut i egentlige forslag i meldingen. De konkrete forslagene meldingen inneholdt, gjaldt særlig opprettelsen av nye organer — et *kriminalitetsforebyggende råd* og en *Straffelovskommisjon* til å utarbeide forslag til ny straffelov. Og mens stortingsbehandlingen var preget av ganske stor skepsis overfor mange av grunntankene i kriminalmeldingen, sluttet Stortinget seg til forslagene om de nye organene. — Hva som vil komme ut av arbeidet i disse to organene, som begge ble opprettet høsten 1980, er det utvilsomt for tidlig å si noe om nå. Formann i det kriminalitetsforebyggende råd er stortingsrepresentant Anne-Lise Bakken, mens professor Anders Bratholm er formann i Straffelovkommisjonen.

Omtrent samtidig med at disse nye organene ble opprettet, ble det bestående *Straffelovrådet* omorganisert, med professor Johs Andenæs som ny formann. Meningen er at Straffelovrådet skal ta seg av lovsaker som bør behandles ganske raskt, mens Straffelovkommisjonen skal stå for en gjennomgripende, langsiktig revisjon av straffelovgivningen. Høsten 1980 ble det også nedsatt et utvalg til å revidere *fengselslovgivningen*, med lagdommer Guri Sunde som formann.

Noen konkrete lovsaker er brakt videre framover i 1980:

Vareteksutvalget, som ble oppnevnt i 1975, avsluttet arbeidet sitt i juni 1980. Utvalget delte seg i de fleste spørsmål i et flertall på 4 og et mindretall på 3 medlemmer. Mens flertallet bare ønsker mindre endringer i gjeldende regler og praksis, ønsker mindretallet en vesentlig reduksjon i bruken av varetekt. For å oppnå dette mener mindretallet at erfaringen viser at man er nødt til å etablere faste skranke mot skjønn. Mindretallet går bl a inn for snevrere frister ved fengsling, plikt for retten til å begrunne hvorfor den ikke ser fengsling som et uforholdsmessig inngrep i den konkrete sak, og for at man fjerner fengslingsgrunnlagene fare for flukt innenlands og fare for gjentakelse av straffbare handlinger. Utredningen har senere vært til høring. Proposisjon blir neppe fremmet før våren 1982.

Regjeringen opplyste høsten 1980 at den ville fremme forslag om *forbud mot diskriminering av homofile*, etter samme opplegg som de eksisterende forbudene mot rasediskriminering. Bakgrunnen er en utredning fra Straffelovrådet fra 1979, der rådet delte seg i to like store fraksjoner for og mot et slikt særlig strafferettslig vern mot homofile. Proposisjon med dette forslaget vil foreligge tidlig i 1981.

Mot slutten av året blusset det — med bakgrunn i et svensk TV-program — opp en livlig pressediskusjon om *videokassetter med voldsinnhold*. Liknende problemstillinger hadde vært behandlet av Straffelovrådet i en utredning fra 1978, men da med særlig vekt på vold i tegneserier. I 1978-utredningen gikk flertallet i Straffelovrådet mot å foreslå en straffebestemmelse rettet mot voldsskildringer. Men rådet reserverte seg for utviklingen i framtiden, og nevnte uttrykkelig videokassetten i denne sammenhengen. Regjeringen har nå gitt uttrykk for at den vil få video-volden nærmere utredet, og sannsynligvis vil Straffelovrådet få et nytt oppdrag her.

En politisk sak som har engasjert mange i Norge, og som også har en rekke juridiske aspekter, gjelder *utbyggingen av Alta-vassdraget* i Nord-Norge for å skaffe elektrisk kraft. Stortinget har besluttet utbygging av vassdraget, mens utbyggingen har vakt stor motstand ut fra naturverninteresser og ut fra hensynet til reindriftsamene i området. Lovligheten av utbyggingsvedtaket har vært bestridt i rettsaker, og det har vært demonstrasjoner mot utbyggingen både i anleggsområdet og utenfor Stortinget i Oslo. Av *strafferettslig* interesse er straffesakene mot demonstranter. I første instans har Oslo byrett domfelt fem samer som hadde demonstrert utenfor Stortinget, mens Alta herredsrett har frifunnet tre ledere av demonstrasjonen ved anleggsområdet. Begge dommene ble avsagt under dissens, og begge er brakt inn for Høyesterett, som skal behandle sakene tidlig i 1981.

Også en annen sak av generell samfunnsmessig interesse hadde sine strafferettslige aspekter, nemlig den såkalte *Reitgjerdet-saken*. Reitgjerdet var et psykiatrisk sykehus som skulle ta seg av særlig vanskelige og farlige sinnssyke, mange av dem med kriminelle handlinger bak seg. Forholdene ved sykehuset kom sterkt fram i offentlig debatt etter en rømningsaksjon der en sivilarbeidende lege ved institusjonen hadde hjulpet en pasient til å rømme i protest mot forholdene der. Legen ble tiltalt og straffedømt. Men under straffesaken i Trondheim byrett i februar 1980 kom det fram en rekke anklager mot systemet ved Reitgjerdet, som ble slått stort opp i massemedia. Særlig vakte det oppsikt at ansatte ved sykehuset hadde holdt »gravøl« for pengene etter avdøde pasienter på en av byens beste restauranter. Regjeringen nedsatte i februar 1980 en granskingskommisjon som besto av tre fremtredende jurister til å granske forholdene ved sykehuset, og kommisjonen kom i sin rapport fra høsten 1980 med klar kritikk på flere punkter, bl a for ulovlig brevsensur, altfor stor bruk av tvangsmidler — særlig fot- og håndrem, og for mangelfull lege- og sykepleiebehandling. Kommisjonen skulle ikke ta stilling til om det forelå straffbare forhold. Men også påtalemyndigheten har vært inne i bildet, bl a fordi forsvareren i rømningsaken nevnt foran hadde inngitt politianmeldelse mot helsedirektøren og mot overlegen og et par andre ansatte ved Reitgjerdet. Utfallet av denne saken var imidlertid en beslutning om henleggelse, — noe som også har vært debattert i pressen.

SVENSK KRÖNIKA

Andra halvåret 1980

I. Lagstiftning

Dobbleri

Regeringens förslag (prop. 1979/80:179, se NTfK 1979—80 s. 292 f.) att skärpa lagstiftningen om dobblerbrott genom en ansvarsbestämmelse som riktas mot fastighetsägare och andra som hyr ut lägenheter till spelklubbar har antagits av riksdagen. Lagändringen trädde i kraft vid årsskiftet 1980/81 (SFS 1980:981—893).

Polisen

Polisväsendet i Sverige har de senaste årtiondena nästan kontinuerligt varit föremål för utredning. Den senaste fasen i detta arbete består i att regeringen i oktober 1980 lade fram en principproposition (1980/81:13) om polisens framtida uppgifter, utbildning och organisation m. m. Propositionen utmärks framför allt av en strävan mot decentralisering. Av de olika förslagen i propositionen skall här endast nämnas att kommunerna genom en särskild lag föreslås få rätt att utse s. k. medborgarvittnen för insyn i den lokala polisverksamheten. Medborgarvittnena skall kunna vara med bl. a. vid förhör och när frihetsberövade personer förs in till polisstationerna. Vittnena skall betalas med kommunala medel, liksom har skett tidigare i de få kommuner som har haft medborgarvittnen. Kommunerna får även enligt lagförslaget själva bestämma om de vill ha medborgarvittnen och i så fall hur omfattande verksamheten skall vara.

Böter

Påföljdssystemet i brottsbalken har berörts i flera propositioner under hösten. För att börja med den lindrigaste påföljden föreslogs i prop. 1980/81:38 att de minimi- och maximibelopp för böter som anges i brottsbalken justeras med hänsyn till penningvärdets förändring. Dessa belopp har varit oförändrade sedan brottsbalkens ikraftträdande år 1965. Enligt förslaget, som numera har godtagits av riksdagen, höjs minimibeloppet för böter som ådöms omedelbart i pengar (penningböter) från tio till 50 kronor. Maximibeloppet för penningböter höjs från 500 till 1 000 kronor. När det gäller dagsböter, ett straff som är föreskrivet för många något allvarigare lagöverträdelser, justeras minimi- och maximoreglerna för fastställande av dagsbotens belopp. Däremot påverkas inte principerna eller ramarna för bestämmande av antalet dagsböter. De nya reglerna träder i kraft den dag regeringen bestämmer, sannolikt den 1 januari 1982.

Fängelse

Fängelsestraffkommitténs förslag (se NTfK 1979—80 s. 293) att sänka minimitiden för fängelsestraff från en månad till 14 dagar har regeringen i prop. 1980/81:44 fört vidare till riksdagen.

Justitieministern erinrar i propositionen om att fängelsestraffen anses ha övervägande negativa effekter för dem som straffas. Anstaltsvistelsen i sig har ofta en nedbrytande inverkan på personligheten och även korta straff kan få långtgående konsekvenser för den dömda i arbetslivet och för hans förhållande till familj och vänner. Det står visserligen klart att fängelsestraffet inte under överskådlig tid kommer att kunna avvaras, särskilt inte beträffande den grövsta brottsligheten. Det väsentliga avskräckande momentet ligger emellertid säkerligen i risken att hamna i fängelse med den sociala belastning som detta anses medföra. Däremot kan smärre skillnader i straffens längd knappast ha någon självständig inverkan på den allmänna laglydnaden, anser justitieministern. En sänkning av minimitiden till 14 dagar gör det möjligt för domstolarna att ytterligare nyansera och differentiera straffmätningen.

Det är inte meningen att brott som nu anses kunna beivras genom böter eller kriminalvård i frihet i fortsättningen i stället skall leda till fängelse. Men det är inte heller tänkt att de nya korta strafftiderna skall tillämpas genom en schablonmässig sänkning till den nya minimitiden. Tanken är inte att fängelse på kortare tid än en månad skall bli någon standardpåföljd för rattfylleri, understryker justitieministern.

Internering m. m.

I prop. 1980/81:76 föreslås att påföljden internering avskaffas (se NTfK 1978 s. 263).

Justitieministern framhåller i propositionen att interneringens avskaffande inte får leda till straffflindringar för grova brottslingar. Bl. a. av det skälet föreslås ändringar beträffande villkorlig frigivning. Vid prövning av fråga om villkorlig frigivning av den som avtjänar fängelsestraff för särskilt allvarlig brottslighet, som har riktat sig mot eller medfört fara för liv eller hälsa, skall frågan om det finns påtaglig risk för att han efter frigivningen fortsätter brottslighet av samma slag ges större vikt vid prövningen än annars. Termen »särskilt allvarlig brottslighet som har riktat sig mot eller medfört fara för liv eller hälsa» avses täcka en betydligt större grupp av gärningar än den som f. n. bildar utgångspunkt för en strängare bedömning av frågor om villkorlig frigivning. Bestämmelsen tar sikte på sådana brott som mord, dråp, våldtäkt, vissa former av grovt rån och mordbrand samt terroristdåd av olika slag. Även grovt narkotikabrott hör hit. Vidare föreslås en straffskärpningsregel för vissa särskilt allvarliga återfallssituationer. Bestämmelsen förutsätter för sin tillämpning att gärningsmannen tidigare har dömts till fängelse i lägst två år eller till internering. En ytterligare förutsättning för straffskärpningsregelns tillämpning är att återfallet skall avse brott av mycket allvarlig beskaffenhet. Under de angivna förutsättningarna kan dömas till ett fängelsestraff som med fyra år överstiger det straffmaximum som annars skulle ha gällt. Teoretiskt är därmed 16 år det längsta tidsbestämda fängelsestraff som kan ädömas.

Narkotikabrott

I samma proposition som nyss nämdes (1980/81:76) föreslås att straffminimum för grovt narkotikabrott höjs från ett till två år (jfr NTfK 1979—80 s. 295 f.). I anslutning härtill föreslås straffmaximum för enkelt narkotikabrott höjt från två till tre års fängelse. Motsvarande ändringar föreslås i lagen om straff för varu-

smuggling. Samtidigt föreskrivs att man vid bedömningen av om ett narkotikabrott är grovt särskilt skall beakta om det har utgjort ett led i en verksamhet av särskilt hänsynslös art. Avsikten är att beteckningen grovt brott skall vara förbehållen de allvarligaste gärningarna.

Isolering i kriminalvårdsanstalt

Bestämmelserna om isolering i kriminalvårdsanstalt har ändrats genom riksdagens bifall till prop. 1980/81:1. Samtidigt infördes en lagreglering av bestämmelserna om placering av en intagen på en s. k. specialavdelning. Vidare innebär lagändringarna, som trädde i kraft den 1 januari 1981, att det blir tillåtet att vid behov göra stickprovskontroller genom urinprov för att spåra upp narkotika inom en anstalt.

Remisser till lagrådet, kommittébetänkanden m. m.

De i den föregående krönikan nämnda departementspromemoriorna om *miljöbrott* resp. om *främjande av flykt* och *kriminalisering av s. k. falska telefonrecept* (NTfK 1979—80 s. 295) har efter remissbehandling lagts till grund för remiss till lagrådet. Propositioner i dessa ämnen väntas till våren.

Tjänsteansvarskommittén har i ett delbetänkande (Ds Ju 1980:13) Åtal mot offentliga funktionärer föreslagit att *den s. k. undantagslagen* avskaffas (direktiv, se NTfK 1979—80 s. 179). Kommittén föreslår att både förbudet för målsägande att åtala vissa högre tjänstemän för brott i utövningen av tjänsten och inskränkningar i rätten att föra skadeståndstalan i princip avskaffas. Vidare föreslår kommittén en rättegångsregel som ger domstolarna möjlighet att på ett enklare sätt än hittills ogilla uppenbart ogrundad talan. Denna regel tar inte sikte enbart på mål mot tjänstemän utan skall kunna tillämpas i de flesta tvistemål liksom i alla brottmål vari enskild för ansvarstalan.

Tisdagen den 2 december 1980 sändes i svensk TV ett program »Studio S», vari visades avsnitt ur ett antal på marknaden tillgängliga *videogram med synnerligen grova våldsinslag*. Av programmet framgick också att dessa videogram lätt kunde hyras eller köpas av barn och ungdomar. I den allmänna debatten krävdes ett snabbt lagstiftningsingripande mot denna företeelse. — Som ett svar på denna reaktion presenterade rättscheferna i justitie- och utbildningsdepartementen fyra veckor senare en promemoria (Ds Ju 1980:14) med förslag till åtgärder. Det understryks att det är fråga om förslag till provisoriska lösningar, i avvaktan främst på yttrandefrihetsutredningens samlade översyn av frågan om yttrandefriheten i skilda medier. I promemorian läggs fram två alternativa förslag till lagstiftning. Enligt det ena alternativet straffbelägger man spridning till barn under 15 år av verklighetsnära skildringar av allvarligare våld i videogram. Enligt det andra alternativet straffbelägger man spridning både till barn och vuxna av närgångna eller långvariga skildringar av rätt, sadistiskt eller på annat sätt hänsynslöst våld. Med det senare alternativet avser man alltså enbart det s. k. extremvåldet. Straffbestämmelsen gäller dock inte om skildringen är försvarlig, t. ex. om den ingår i nyhetsförmedling eller opinionsbildning. Förbudet mot spridning gäller såväl försäljning och utyrning som visning för allmänheten. TV-program omfattas inte av förslaget. Inte heller det som godkänts av biografbyrån (den s. k. filmcensuren) omfattas. I promemorian ges inget förord för något av alternativen. Däremot diskuteras olika

för- och nackdelar hos de båda alternativen. Fördelen med det alternativ som innebär att man straffbelägger spridning till barn av videogram med sådant våld som vid filmgranskningen anses barnförbjudet är bl. a. att man gör minsta möjliga inskränkning i yttrandefriheten. Den främsta nackdelen är att förbudet lätt kan bli ineffektivt, eftersom barnen kan få se videogrammen genom vuxnas försorg. Detta kan man lättare undvika med det andra alternativet, som innebär ett generellt förbud mot spridning av videogram både till barn och vuxna. Å andra sidan har detta förbud ansetts kunna gälla bara de grävsta våldsskildringarna, och alltså inte sådant som filmcensuren endast skulle förbjuda för visning för barn. — Promemorian sänds nu ut på remiss. Avsikten är att en lagändring skall kunna träda i kraft den 1 juli 1981.

Slutligen skall här nämnas att justitieministern har tillkallat en särskild utredare för att undersöka möjligheterna att ersätta de nuvarande blodproven i mål om rattnykterhet och rattfylleri med *alkoholutandningsprov*. De nya apparaterna är konstruerade så att man omedelbart kan avläsa alkoholhalten i utandningsluften. Om den nya tekniken visar sig kunna ersätta det nuvarande systemet med blodprov skulle man kunna uppnå avsevärda fördelar. Betydande resurser som nu måste läggas ner på blodprovstagning och blodprovsanalys kan sparas. Det blir lättare för polisen att genomföra trafikrazzior genom att man omedelbart får besked om promillehalten och slipper besväret att omhänderta förarna för blodprovstagning. Tiden mellan brottet och lagföringen samt eventuella körkortsingripanden kan också förkortas.

Claes Örn

II. *Brottsförebyggande rådet (BRÅ)*

I början av hösten gav BRÅ ut den årligen återkommande analysen av brottsstatistiken *Brottsutvecklingen. Lägesrapport 1980* (Rapport 1980:3). Vid sidan av den allmänna översikten innehåller rapporten särskilda artiklar om bl a våldsbrott, narkotikabrott, utlänningars brottslighet och ekonomisk brottslighet.

Det i föregående översikt nämnda forskarseminariet om straffvärde har dokumenterats i (Rapport 1980:2) *Påföljdsval, straffmätning och straffvärde. Rapport från ett forskarseminarium på Skokloster den 9—11 juni 1980*.

I rapporten (1980:4) *När checkbedrägerierna försvann* har Johannes Knutsson och Eckart Kühllhorn analyserat vad effekterna blev av att den sk bankgarantin för checkar slopades 1971. Att checkbedrägerierna minskade drastiskt är väl bekant medan det däremot varit oklart om detta också inneburit en total minskning av kriminaliteten eller om checkbedrägerierna gått över till andra och kanske grövre brott. Undersökningen visar dock att tvivel inte kan råda om att kriminaliteten faktiskt minskade. I rapporten har också narkotikamissbrukets roll studerats.

I rapport 1980:5 *Bidrag och politik* har Anders Leion behandlat missbruk av statssubventioner till företagsamheten i Sverige. Av rapporten framgår att bidragsbeloppen under 1960- och 70-talen ökade från ett totalt miljoner till 3 miljarder kronor per år. Uppgifter om missbruk är inte ovanliga men rättsliga åtgärder har endast förekommit i ett fåtal fall. Bidragsbeloppens ökning och de få åtgärdade missbruksfallen menar Leion bottnar i bidragssystemets politiska funktioner.

Inom ramen för rådets översyn av lagstiftning mot organiserad och ekonomisk brottslighet har tre promemorior lagts fram.

I *Utlandsbeskattning I* (PM 1980:2) behandlas olika metoder som kommit till användning för att olagligt undgå beskattning och överföra vinster till lågskatteländer. Avdragsposter konstrueras som utåt sett kan verka fullt rimliga. Vad det främst rör sig om är omfaktureringsaffärer och avtal om ersättning för immateriella rättigheter och uppdrag av olika slag. Förslagen innebär att skärpt bevisskyldighet läggs på företagen för att få åtnjuta avdragen när avtalen gäller lågskatteländer.

I *Informationsutbyte mellan myndigheter* (PM 1980:4) analyseras effekterna av den nya sekretesslagen när det gäller myndigheternas samarbete mot ekonomisk brottslighet. I ett hänseende föreslås en lagändring i syfte att motverka att den nya lagen skall förhindra sådant samarbete.

I *Upphandling* (PM 1980:6) dokumenteras olika möjligheter att använda upphandlingsförfarandet för att motverka ekonomisk brottslighet. Bl a beskrivs en av Stockholms kommun använd modell för kontroll av anbudsgivare och vidare belyses de möjligheter facken har att via medbestämmandelagen påverka val av entreprenörer. Dokumentationen har överlämnats till regeringen med begäran att det i lämplig form klagörs att upphandlingskungörelsen inte förhindrar användande av de i promemorian redovisade förfaringsätten.

Arbetsgruppen för barn- och ungdomsfrågor har producerat dokumentärfilmen *Skolan är vår*, som tillsammans med ett studiematerial är avsedd att kunna användas bl a inom skolarbetet. I filmen belyses olika initiativ som tagits för att motverka skadegörelse, mobbing etc.

Främst för spridning i skolorna är också informationsskriften *Ungdomsbrottslighet* (BRÄ-S 1981:1) avsedd.

Under hösten har vidare konferenser hållits om *skadegörelse i boendemiljön*, om *skadegörelse i offentliga miljöer*, om *kontokort*, om *samhällsförändringar - brottslighet - polis* och om *den svarta sektorn*. Samtliga konferenser har dokumenterats.

Tidskriften *BRÄ-apropå* — som kan erhållas kostnadsfritt efter hänvändelse till redaktionen — har utkommit med två nummer.

Dag Victor

III. Kriminalvårdsstyrelsen

I regeringens proposition (1980/81:1) har föreslagits vissa ändringar i Lagen om kriminalvård i anstalt som främst rör isolering och annan begränsning i gemensamheten för de intagna. I propositionen föreslås också en generell bestämmelse om att intagna i kriminalvårdsanstalter får föreläggas att lämna urinprov för kontroll av eventuell narkotikapåverkan.

En utredning om omorganisationen av kriminalvårdsstyrelsen har skett. Huvudrekommendationerna för KVS omorganisation har godtagits av regeringen. Den nya organisationen innebär att alla former av klientarbete handläggs inom en enhet (med flera underenheter) och att det administrativa arbetet handläggs inom en annan enhet (med flera underenheter). Dessutom skall en planerings- och samordningsstab inrättas under verksledningen. Under hösten 1980 har en ledningsgrupp för omorganisationsfrågor påbörjat sitt arbete att utforma KVS enligt den modell som föreslogs av utredningen och som sedan fastställts av regeringen.

Inför FN:s kongress om brottslighet (Caracas, Venezuela, 25 augusti—1 september

1980) har kriminalvårdsstyrelsen lagt fram en rapport på engelska, "Measures of de-institutionalization in Sweden".

I september 1980 publicerade kriminalvårdssyrelsens utvecklingsenhet en rapport »Nya inslag i frivårdens arbete«. I rapporten kartläggs en mängd försök och idéer som frivårdstjänstemän anser viktiga för frivårdens utveckling. Många av dessa försök är avsedda att förbättra den informella sociala kontrollen i bl a arbete och fritid.

I november 1980 publicerades rapporten »Familjeplaneringsverksamhet vid frivårdens behandlingscentral i Stockholm«. Författarna — som är verksamma vid frivårdens behandlingscentral — beskriver de missbrukare som har varit föremål för familjeplacering. Klienternas personliga och sociala situation efter placeringen har undersökts.

De rapporter som nämnes i det föregående kan rekvireras från kriminalvårdsstyrelsen.

Norman Bishop

IV. Svenska Kriminalistföreningens höstmöte

Svenska Kriminalistföreningen möttes den 20 november 1980 på den relativt nya rättspsykiatriska kliniken i Stockholm, belägen vid Huddinge sjukhus. Klinikens chef, professor Lars Lidberg, visade runt och inledde därefter en diskussion om rättspsykiatrins ställning i dag och dess utvecklingsmöjligheter under rubriken »Rättspsykiatrisk vård?«.

Claes Örn